

Roger Chartier
NA OKRAJI ÚTESU

Pavel Mervart 2010

Nakonec zbývá poslední výzva, jež však rozhodně není nejméně obávaná. Z tvrzení, zcela podloženého, podle něhož každá historie, ať už čehokoli, je vždy organizovaným vyprávěním založeným na figurách a formulích, jež také mobilizují imaginární příběhy, někteří vyvodili, že je třeba smazat jakékoli rozlišení mezi fikcí a historií, protože historie je, dle vyjádření Haydena Whitea, „vytvářením fikcí“ (*fiction-making operation*) a nic než to. Historie nepřináší pravdivější (ani méně pravdivé) poznání skutečnosti, než jaké nabízí román, a je zcela iluzorní snažit se klasifikovat a hierarchizovat díla historiků v závislosti na epistemologických kritériích, určujících jejich větší či menší průkaznost vzhledem k minulé realitě, která je jejich předmětem: „Obecně však panovala jistá zdráhavost nahlížet historické texty jako to, čím zcela zjevně jsou, totiž jako verbální artefakty, jejichž obsah je stejnou měrou *plodem imaginace*, jako je *objevným faktem*, a jejichž forma má blíže k literatuře než k vědě.“²⁷ Jedinými kritérii, jež dovolují diferenciaci historických diskurzů, se stávají jejich formální vlastnosti: „Semiologický přístup ke studiu textů nám umožňuje... přesunout hermeneutický zájem od obsahu zkoumaných textů k jejich formální vlastnostem.“²⁸

Proti tomuto přístupu či „přesunu“ (*shift*) je třeba připomenout, že zaměření na poznání je konstitutivním prvkem samotné historické intencionality. Zakládá specifické operace této disciplíny: konstruování a zpracování dat, vytváření hypotéz, kritiku a verifikaci výsledků, ohodnocení shody mezi vědeckým diskurzem a jeho předmětem. I když historik píše v „literární“ formě, nepíše literaturu, a to kvůli dvojí závislosti. Jednak je tu závislost na archivu, tedy na minulosti, jejíž stopy tam nachází. Jak píše Pierre Vidal-Naquet: „Historik *píše* a toto psaní není ani neutrální, ani transparentní. Je tvarováno podle literárních forem, ba

27 Hayden White, *Tropics of Discourse*, cit. d., s. 82. (Český překlad *Tropika diskurzu*, cit. d., s. 106.)

28 Hayden White, *The Content of the Form*, cit. d., s. 192–193.

dokonce podle rétorických figur... Že historik ztratil svou nevinnost, že se nechal považovat za objekt, že se sám nabídl jako objekt, který toho bude litovat? Jisté je, že pokud historický diskurz nesouvisí, jakýmkoli způsobem zprostředkování, s tím, co se, ať právem či neprávem, nazývá realita, budeme sice stále ještě v rámci diskurzu, ale tento diskurz přestane být historickým.“²⁹ Druhá závislost je závislost na kritériích vědeckosti a pracovních technikách, které patří do historikova „řemesla“. Uznání jejich proměnlivosti (Braudelova historie není historií Micheletovou) ještě neimplikuje závěr, že tato omezení a kritéria neexistují a že jedinými požadavky, které drží pohromadě psaní historie, jsou ty, které vládou rovněž psaní fikce.

Ve snaze definovat režim vědeckosti vlastní své disciplíně, který jediný může zachovat jejich ambice vypovídat o tom, co bylo, volili historikové různé cesty. Někteří se přimkli ke studiu toho, co umožňovalo a stále ještě umožňuje vytváření a přijímání falzifikátů v historii. Jak ukázali Anthony Grafton³⁰ a Julio Caro Baroja,³¹ existují úzké a vzájemné vztahy mezi falzifikacemi a filologií, mezi pravidly, jimž se musí podřizovat falšovatelé, a pokroky v pramenné kritice. Na základě této skutečnosti, tedy práce historiků o falzifikaci, která se kříží s prací historiků vědy, zabývajících se čelistí Moulin-Quignona či lebkou Piltdowna, se paradoxním, ironickým způsobem znovu potvrzuje schopnost historie ustavit pravdivé vědění. Díky svým vlastním technikám je historická disciplína schopna uznat falzifikáty jako falešné, totiž odhalením falzifikátorů. Právě touto objížděnkou skrze své zcestnosti a úchyvky historie demonstruje, že poznání, které vytváří, se zapisuje do řádu kontrolovatelného a verifikovatelného vědění, tedy že je vyzbrojena a dokáže odporovat tomu, co

29 Pierre Vidal-Naquet, *Les Assassins de la mémoire. Un Eichmann de papier et autres études sur révisionnisme*, Editions La Découverte, Paříž 1987, s. 148–149.

30 Anthony Grafton, *Forgers and Critics: Creativity and Duplicity in Western Scholarship*, Princeton University Press, Princeton 1990.

31 Julio Caro Baroja, *Las falsificaciones de la historia (en relación con la de España)*, Seix Barral, Barcelona 1992.

Carlo Ginzburg označil jako „skeptický válečný stroj“, jenž upírá historii jakoukoli možnost vypovídat o realitě, která byla, a oddělovat pravdu od lži.³²

Přesto není možné, nebo již není možné, uvažovat o historickém vědění jako zasazeném do řádu pravdy, do kategorií matematického a deduktivního „galileovského paradigmatu“. Cesta je tedy nutně zúžena, hodláme-li odmítnout současně redukci historie na literární aktivitu vedenou pouhou zvědavostí, volnou a nahodilou, a definici její vědeckosti pouze na základě modelu poznávání fyzikálního světa. V jednom svém textu, který je třeba stále připomínat, zformuloval Michel de Certeau toto základní napětí historie. Historie je „vědeckou“ praxí, produkující poznatky, ale praxí, jejíž modalita závisí na variacích technických procedur, na omezeních, která jí určují její místo ve společnosti i vědecké instituce, v nichž je provozována, a navíc na pravidlech, která nutně řídí její psaní. Je to možné říci též naopak: historie je diskurz, který používá konstrukce, kompozice, figury, jež pocházejí z narativního psaní, tedy také z fabulace, ale který zároveň vytváří korpus výpovědí, „vědeckých“, rozumíme-li tím „možnost ustavit souhrn *pravidel*, umožňujících ‚kontrolovat‘ *operace*, přiměřené *produkci* jasně určených objektů“.³³ To, o čem nás zde Michel de Certeau nutí přemýšlet, je původní význam historického porozumění. Za jakých podmínek můžeme chápat jako koherentní, přijatelné a vysvětlující vztahy, ustavené mezi stopami, sériemi či výpověďmi, které vytvářejí historiografickou operaci, na jedné straně a na straně druhé referenční realitou, kterou chtějí adekvátně „reprezentovat“? Odpověď není snadná, ale je jisté, že historik má osobitý úkol poskytnout přiměřené a kontrolované poznání „této populace mrtvých – osob, mentalit, cen“, jež tvoří jeho předmět bádání. Opustit toto směřování k pravdě, možná přehnané, ale jistě zakládající, by

znamenalo přenechat volné pole všem falzifikacím, všem falzifikátorům, kteří poškozují paměť, protože zrazují poznání. Na historících je, aby byli při výkonu svého řemesla ostražití.

32 Carlo Ginzburg, „Préface“, in Lorenzo Valla, *La Donation de Constantin*, překlad a komentář J.-B. Giard, Les Belles Lettres, Paříž 1993, s. ix–xxi (citát ze s. xi).

33 Michel de Certeau, „L'opération historiographique“, publikováno v *L'Écriture de l'histoire*, cit. d., s. 63–120.